

IRODALOM — FÖNTRŐL, LENTRŐL

Honnan, hányféleképp kell korszakok irodalmához közelítenünk, hogy hiteles képét láthassuk? A „hiteles” fogalmával amúgy is nagyon óvatosan élnék, hiszen kutató tevékenységünk közben számtalan hajszalere rejtve marad, s egészen kivételes elhivatottság szükséges ezek feltárásához. Ilyesmire vállalkozott G. Komoróczy Emőke *A szellemi nevelés fórumai* című kötetében, amelyben a Kassák Lajos, Tamási Lajos és Kárpáti Kamil vonzáskörében induló és alkotó írókat, csoportosulásokat veszi számba, elsősorban az 1945 és 1956 között éledező törekvéseket és életműveket elemezve.

Írók? Voltak közöttük írók is. A mártír Gérecz Attila tehetségét senki sem vitathatja, meggyőzhetnek erről szinte teljes életművét feltáró posztumusz kötetű. Béri Géza erkölcsi emelkedettségéhez, bátorságához sem férhet kétség. Ám többségben vannak a „versírók”, az alkalmiság által ösztönzöttek, olykor-olykor a dilettantizmus sejtelmét keltők. Érdemes volt feltárni működésüket, s olykor érdemüknél és tehetségüknél sokkal lelkesültebb szavakkal méltatni őket? Tény, hogy G. Komoróczy Emőké el-elragadja a hév, nagyot s jelentőset lát ott is, ahol jóval kisebbet kellene látnia. De anyaga fantasztikusan gazdag és szerteágazó, s jelentékeny ismeretek tömkelegével gazdagította a „munkásírókról” eddig meglévő ismereteinket. S azt is el lehet mondani, hogy jó érzékkel választotta meg idézeteit, amelyek többsége azt bizonyítja, hogy a tisztas közepszernek is vannak fontos pillanatai. Arról nem is szólva, hogy az ilyen seregszámlák módosítják, árnyalják az adott korszak kulturális képét s az olvasási szokásokról eddig meglévő ismereteinket is. Ezek a tények ugyancsak erősítik azt a meggyőződésünket, hogy az izgalmas, érdekes kötet nemcsak irodalomközpontú, hanem a nevelő szenvedélyű írók, elsősorban Kassák ilyen tevékenységének alaposabb megismerését is jelentékenyen segíti.

Olykor-olykor hasonló sejtelmeket ébreszt Koppány Zsolt *Az öreg tölgy és vastag ága* című tanulmánykötete is, amelyben egymás mellett sorakoznak jelentős és jóval szerényebb tehetségű alkotók, akiket azonban fontossá tesz, fontosabbnak mutat Koppány Zsolt íráskészsége és elemző finomsága. Az igazi esszéírás egyik utolsó mohikánjaként olykor bravúros beleérzéssel közelít írókhoz és művekhez, s nem véletlen,

hogy épp Szerb Antalról írt sorai a legemlékezetesebbek, míg másutt épp a mutatvány ejt csodálatba, nem pedig a mögöttese.

A kötetben néhány hagyományörző, város-történeti írás is helyet kapott — az olvasó okulására és öröme. Múltunknak ezt a részét alig ismerjük, néhány még élő szemtanú elbeszéléséből következtethetünk csak arra, milyen is volt déd- és nagyapáink kedves városa vagy városrésze. Az építkezések, a gombamód szaporodó utak, házak eltemetik ezeket. Eltűnt Krúdy Óbudája, el Kosztolányi háza — de minek folytatni? Csak örülhetünk, ha vannak, akik szívós munkával és hozzáértéssel bebizonyítják, hogy valaha senki sem zavarta a műzsákat, az almáriumok tetején ott piroslottak Virág Benedek almái, és egykor nem építési terep volt a város, hanem otthona polgárainak.

*

A múlt század nagy kísérleteit is jellemezte a múlt iránt tanúsított figyelem. A tovatűnt korokban mindig felfedezhetők olyan értékek, amelyekről nem szabad megfeledkezni, feltámasztásuk és megőrzésük gazdagítja és nyitottabbá teszi a mindenkori jelent. A legendás Nyugat műtszemléletének — amely egyben önszemléletének is fontos eleme volt — eredt nyomába *„Szimat és ízlés”* című összefoglalásában Schiller Erzsébet.

Fontos vagy éppen jellemző, miképp vélekedik egy irodalmi csoportosulás művészi előzményéről? Mit vállal, mit utasít el? A válasz persze igen, de mindenképpen óvatosságra és mérlegelésre int, hogy a csoportosulás tagjai nem bújathatók egyenruhába, mindegyiküknek saját ízlése, elképzelése volt és van, ilyesformán a múlttal való kapcsolatuk is különbözik. Merőben másként viszonyult Arany Jánoshoz Ady, illetve Babits. S a jelek szerint értékelésük különbözőségébe egyéniségük eltérő volta is belejátszott, ami azt jelzi, hogy egy csoport vagy mozgalom ízlésének egységes képét megrajzolni elég nehéz feladat. Nyilván vannak uralkodó jegyek és ízlésformák, a Nyugat lírájára legjellemzőbb közös vonásokat meggyőzően tárta föl Rába György. Most valami hasonlóra vállalkozott Schiller Erzsébet, aki a legkézenfekvőbb eljárást választva korszakokra bontva tárgyalja a Nyugat és a nyugatosok múlthoz kapcsolódó véleményét 1908-tól 1914-ig, azaz a folyóirat indulásától az első világháború kitéréséig. Ter-

mésztesen a múlt irodalmának és alkotóinak felidézésében mindenkor aktualizálódó törekvések is megfigyelhetők, sőt ezek rendszerint hangsúlyosabbak, mint a mélyebb elemzés szándéka. A nyugatosok számára Balassi azért jelenthetett tájékozódási pontot, mert rokonságát, felmenőjét Adyban találták meg. Az irodalmi nyelv kialakulásának folyamatát azért kísérték megkülönböztető figyelemmel, mert a Nyugat igyekezett nyelvi és stílári újdonásokkal gazdagítani a líra és a próza kifejezőmódját. Amint Szatmári István figyelmeztet rá: a nyugatosok esetében teljesen jogos második nyelvújításról beszélni (*A szűkebb és tágabb haza nyelve*. Nyelvi és irodalmi nyelvi tanulmányok, 2005, 203sk.) Ám abban is igaz van, hogy a második nyelvújítás „számos vitatható momentumot” is magával hozott, amelyek joggal keltek megütközést.

A tanulmány egyik alcíme szerint Vörösmarty lett a romantikus költészet „etalonja”, legalábbis a Nyugat értékítélete szerint. Nem kétséges, az irodalomtörténettel is szembesülő nyugatosok ízlése többnyire hibátlanul működött. Vörösmarty méltatása kapcsán elég talán Babits mesteri tanulmányaira hivatkoznunk. Babits, a száraz, de pompásan ítélező Schöpfunglin Aladár, s ha a Nyugatnak írt, Kosztolányi kivételes érzékkel és beleérzéssel szóltak az irodalmi múltról (s Kosztolányi a magyar nyelvről is!). Voltak vitatható meglátásaik is, például Petőfi megítélésében, de esszéik színvonalára mi sem jellemzőbb, mint hogy azok egy része máig „etalon”, s csak köszönet illeti Schiller Erzsébetet, hogy beleérző szeretettel idézte vissza őket, egyfajta látens irodalomtörténetet rekonstruálva.

*

A József Attila-év számos jelentős vonással gazdagította a költő portréját, s ezek közül az egyik legizgalmasabb a költő istenélményének feltárása. E területen Sík Sándor tett fontos, kezdeményező megfigyeléseket, az ő korában azonban a vallásos vagy a transzcendentális líra elemzésébe még nem játszottak bele egzisztenciális szempontok, amelyekkel a teológia és az antropológia gazdagította nézőpontunkat. Ezek az immanensnek is nevezhető jellegzetességek a korábbi szempontok tágítását tették lehetővé, s két könyv is megjelent mostanában, melyek jelentősen hozzájárulnak a költő istenélményének megvilágításához. Pomogáts Béla *Lázadó Krisztus* címmel válogatott a költőtől, Sárközy Péter pedig *„Föl a szívedel...”* címmel adott közre József Attila istenkeresésének folyamatát megvilágító verseket és tanulmányokat, melyeknek

legtöbbjét Kelényi István válogatta. Sárközy vezető tanulmánya azt a folyamatot világítja meg, amelynek során a költő értékelése megszabadult az ideologikus sémáktól, s egyre több nézőpontból lehetett megvilágítani líráját. E szempontok közül, mint ezt Scheiber Sándorótól Beney Zsuzsáéig számos remek tanulmány bizonyította, a költő istenélménye is igen lényeges, már csak azért is, mert a kutatók egy része ma is érzéketlen e témakör iránt. A költő többé-kevésbé ismert, ilyen tárgyú versei mellett utóéletéről, pontosan annak idevágó részéről alapos képet adnak a tanulmányokból válogatott részletek. Külön öröm a tragikus korán elhunyt Melczyer Tibor mélyen szántó írását, amelyben József Attila zsoltáros verseiről írt, visszaperelni a feledéstől, s értő méltatást kap Lengyel András kivételesen fontos, a költő 1935-ös „fordulatát” tárgyaló tanulmánya is.

A Szent István Társulat gondozásában jelent meg egy gyönyörű album, *A magyarok római kapcsolója*. Némelyik képéről akár József Attila költészetét is asszociálhatjuk. E fantasztikusan nagyszabású líra motívumai is egybefonódnak, indázó vonalaiból azonban majdnem mindig „fölfelé” is út és kilátás nyílik, s ennek felismerésében segít a „Föl a szívedel...”

*

Nagyon következetes irodalomtudósi acél bontakozik ki Vasy Géza *„Hol zsarnokság van”* című tanulmánykötetéből, amely számomra azért is rokonszenves, mert olyan irodalmi törekvések képviselőjét vállalja, amelyek manapság egyáltalán nem népszerűek, pontosabban egy titokzatos értékrendben egyre hátrább szorulnak. A kötet címadása is jelzi Vasy Illyés Gyulához való töretlen hűségét, amiért manapság nem osztanak címekeket és érdemrendeket.

A kötet tanulmányaiból kirajzolódnak az ötvenes évek gyászos történései, s az a kapcsolatrendszer, amely az irodalmat megfélemlítve és megrontva a politika szolgálóleányává tette. Voltak, akik megsejtenék a fejleményeket és külföldre távoztak. Voltak — nem kevesen —, akiknek torkára forrasztották a szót (micsoda nevek!). S néhány írónak sikerült kitapogatnia a megmaradás és a szólás lehetőségét, de ők is dühödten morzsolgatták a zsarnokságról szóló mondatot. Így talán érthető, miért éppen Illyés Gyula költészetének alakulását nyomon követve szemlélteti mindezt Vasy Géza. Igen érdekes az Illyés és a népi-boisevi ellentétet tárgyaló tanulmány. Megint csak olyan eset — ismerünk ilyeneket bőven! —, amikor a politikai törekvések maguk alá temetik az esztétikai szempontot-

kat! A kommunista kritikások, régiek és neofiták már 1945-ben kimutatták foguk fehéjét. Egyikük döglegyekhez (!) hasonlította Márai Sándor mondatait, Babitscsal kapcsolatban pedig jónak látta „a félfudális fasiszta magyar reakció” még épen maradt virágaira hivatkozni. Böven kijutott Németh Lászlónak is, Illyés esetében azonban inkább a „húzd meg, ereszd meg!” kettőssége volt jellemző, s ez szinte különböző szorítások és lazítások formájában haláláig érvényes maradt. Más aligha úszta volna meg az *Egy mondat a zsarnokságról* közlését, az ő esetében azonban nemzetközi tekintélyére is tekintettel kellett lenniük a kultúrpolitika irányítóinak, Révai Józsefnek éppen úgy, mint Aczél Györgynek. Illyésnek még arra is alkalma nyílt, hogy egyfajta szellemi honmentés példáit alkossa meg némelyik drámájában (ezekről is kitűnő tanulmányt olvashatunk), részletesen és meggyőzően méltatott *Bartók*-verse pedig a szabadság mellett tett gyönyörű hitvallás, ott és akkor felrázó és felszabadító visszhangot keltve.

Az Újhold íróit „kiradírozták”, a költészetet azonban nem lehetett kiszárítani. A Juhász Ferenc és Nagy László fémjelezte generáció legtehetségesebbjeit bizvást nevezhetjük a magyar líra újítóinak, megkockáztatnám, klasszikusainak. Megvilágító Vasy Géza elemzése mindkettőjük egy-egy fontos művéről és újító törekvéseiről. Érdeme, hogy együtt szól róluk, s nem a manapság divatos „vagy-vagy”-okban. S hasonló beleérzéssel elemzi a Kádár-kor néhány érdekes műalkotását (ugyan ki emlegeti manapság Sánta Ferencet?), s kötete végén joggal zárja irodalomtörténetét Nagy Gáspárral, akit egyre inkább a „kitörés” paradigmájának látunk.

Kitűnő könyv, igazi mankója egyetemistáknak, irodalomkedvelőknek. (G. Komoróczy Emőke: *A szellemi nevelés fórumai*. Hét Krajczár Kiadó, 2005; Koppány Zsolt: *Az öreg tölgy és vastag ága*. Biró, 2004; Schiller Erzsébet: *„Szimat és izlés”*. Ister, 2005; *„Föl a szívvel”*. Az istenkereső József Attila. Szent István Társulat, 2005; Vasy Géza: *„Hol zsarnokság van”*. Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, 2005)

RÓNAY LÁSZLÓ

PESTHY MONIKA: A CSÁBÍTÁS TEOLÓGIÁJA

A kísértés fogalmának története az ókorban

Szekularizált és mindent átalakítani igyekvő modern korunkban a csábítás már nem annyira a bűnhöz, hanem sokkal inkább az élvezethez kapcsolódik (például „csábítás” puding). Ez

azonban nem volt mindig így. A szerző ezért is választotta alapos és módszeres tanulmánya tárgyául az ókori gondolkodást. Az ókorban ugyanis „a rosszra vivő csábítás nagyon is valós és veszélyes tapasztalat volt, mely ellen harcolni kellett”. Magának a rossznak alapvető és mindig időszerű kérdéséről nem is beszélve: „miért van a világban a rossz? Ha feltételezünk egy ‘jó’ Istent, az hogyan teremthette a rosszat? Vagy ha nem ő teremtette, akkor honnan lett? És Isten miért engedi, hogy legyen? Miért ér mérhetetlen szenvedés olyanokat is, akik erre semmi módon sem szolgálhattak rá (például gyerekek és állatok)?” (9)

Pesthy Monika vizsgálódásainak középpontjában az egyén megkísértése áll. Ez a „tipikusan zsidó-keresztény fogalom” (11) idővel azonban görög filozófiai elemekkel gazdagodott. Az olvasó előtt gyakorlatilag ez a sokrétű és hosszás folyamat bontakozik ki a maga történetiségében. Az elemzés tehát értelemszerűen az Ószövetséggel kezdődik, ahol „a bűn az Istennel való szembeszegülést jelenti” (37), jöllehet maga a „kísértés-fogalom (...) alig van jelen” az iratokban (39). Ezt követi az intertextamentális irodalom (például qumráni írások, Alexandriai Philón) áttekintése, amikor is a bűn kapcsán „egyre jobban előtérbe kerül az egyén felelőssége” (44), „és megszületnek az első próbálkozások a kísértés pszichológiájának az elemzésére” (85). Az Újszövetség már ebbe a felfogásba ágyazódik, és ezt folytatja: a „kísértés mindig egyfajta próbatétel” (93). Az ókeresztény írók számára ez a próbatétel — mint általában minden rossz — a „Sátántól és a démonoktól származik” (167). Ezzel mintegy kezdetét veszi a keresztény démonológia kialakulása, illetve a szenvedélyek elleni küzdelem szükségességének a hangoztatása. Mindezt Órigenész igyekszik rendszerbe szedni és elméletileg is kidolgozni. Ő „elemzi a kísértés mechanizmusát, azt, ahogyan a külső ingerek, a démonok ösztönzése és az értelem igenlő válasza eredményeként megvalósul a bűn” (215). Órigenész, és különösen a kereszténység hivatalos vallássá válását követően megerősödik és egyre inkább előtérbe kerül a szenvedélyekkel való küzdelem, a lélek belső harca. A szerzetesi irodalomban a kísértés már egyértelműen „a démonoktól jövő bűnre csábítást jelenti” (266). Euagriosz Pontikosz vázolja azokat a gonosz gondolatokat is (falánkság, paráznaság, kapzsiság, szomorúság, harag, akédia, hiúság, kevélység), amelyek majd lehetővé teszik a hét főbűn meghatározását. A 4. század végén és az 5. század elején — elsősorban a kimagasló egyéniségek munkásságának köszönhetően — a kísértés teológiája már diffe-